

Мисик [2, с. 17-18]. Співець “чуття єдиної родини” Павло Тичина з великою теплотою відгукувався на поезії Івана Виргана, називаючи його “знавцем душі трудящої людини” [3, с. 16-17].

Збірки поезій “Квітучі береги” (1950), “Країна щастя” (1951), “Поезії” (1954), “Вибране” (1956) та інші є нібито підсумком всього життя поета, намаганням залишити своє слово для розвитку та вдосконалення нашої рідної мови.

Значна роль І. Виргана і у розвитку української прози. Його перу належать понад півтора десятка оповідань. Основна проблематика цих творів – життя людей на окупованій землі, горе та сльози, які принесли фашисти українцям. Автор всебічно розкриває душевний світ людини, багатогранність характерів простого народу.

Поетові не судилося зустріти своє 90-річчя (помер у 1975 році). Але його творчість прохолодою зеленого листя, смаком плодів, запахом луків, силою любові до рідної землі і народу – творця всього прекрасного – забезпечила безсмертя талановитого митця, тонкого майстра слова, поета-філософа, натхненного співця оновлення української землі.

Художня спадщина Івана Виргана витримала іспит часу, а це є переконливим свідченням її досконалості. Його поетичне слово – визначний здобуток української лірики.

Джерела та література

1. Вирган Іван // Антологія української поезії: У 6-ти т. – К.: Дніпро, 1985. – Т. 5. – 218 с.
2. Гаврилець О. Художня література як засіб формування загальнолюдських цінностей // Українська мова і література в школі. – 2003. – № 5. – С. 17-18.
3. Історія української літератури: У 8-ми т. – К., 1971. – Т 8. – С. 16-17.

Поступила до редакції 05.07.2005 р.

УДК 883.015

Полухович О.В., Рум'янцева О.М.

ВІТЧИЗНІ ВІДДАТИ НЕ ВИГРИЗКИ ДУШ, А ВСЮ ПОВНОТУ ЖИТТЯ І БЕЗСМЕРТЯ

В статье рассматривается развитие литературного процесса XX в. в связи с историческими реалиями времени. В эпоху социальных преобразований основной чертой украинской литературы является возрождение национальных идеалов, становление национального сознания.

Ключевые слова: литературный процесс, «расстрелянное возрождение», «пражская школа», традиции, ценности

У статті подано загальний огляд розвитку літературного процесу XX ст. у зв'язку з історичними реаліями часу. В епоху соціальних і політичних перетворень основною рисою української літератури є відродження національних ідеалів, становлення національної свідомості.

Ключові слова: літературний процес, “розстріляне відродження”, “празька школа”, традиції, цінності

In this article the development of literary process of the XX century is considered in connection with historical realities of that period. In the epoch of social changes the main characteristic trait of Ukrainian literature is the renaissance of national ideals, maintaining of national consciousness.

Key words: literary process, “the shot away renaissance”, “the Prague school”, traditions, value

Українська література впродовж багатьох століть виконувала важливі завдання народу, була не тільки висловом найкращих думок, мрій і надій нації, а й вказувала нові шляхи її розвитку і відкривала перед нею нові обрії. Побутує цілком слушна думка, що велич людського духу або його нищість, людський характер, творчий потенціал із найбільшою силою проявляються в часи суспільних катаклізмів. Всього цього доволі випало на долю художників слова XX століття: революції 1905 і 1917 років, війна 1914 року, громадянська війна, голодомор, Друга світова війна, важкі часи „владарювання” Йосипа Сталіна, так звана хрущовська „відлига”, подальше ідеологічне засилля із задушливими репресіями, суцільною русифікацією, період розпаду Союзу незламного й державна незалежність України.

Серед українських письменників XX століття багато імен, які десятиріччями замовчувалися імперсько-тоталітарною системою, а їх носії піддавалися репресіям. Усі вони дуже різні – і за життєвою долею, і за світобаченням, переконаннями, характерами, і навіть за мірою таланту, відпущеного кожному Богом. Та попри все їх об'єднує любов до своєї землі, до свого народу, жертвність і готовність поставити слово на сторожі скривджених і знедолених. І всі разом вони творили українську літературу. При цьому слід враховувати, що всі ці поети жили в різних куточках стражденної України, роздертої між Російською імперією (згодом СРСР), Австро-Угорщиною, Польщею, що не могло не позначитись і на їхніх долях, і на характері творчості.

Світанок України, нашої незалежної держави, в літературі починається з творів таких видатних українських мислителів-письменників, поетів, політичних діячів, як Іван Франко, Леся Українка, Борис Грінченко... Вони залишили нам у спадщину не лише літературний, а й науковий доробок. Читаючи їхні

твори, відчувасш, як наповнюються „українським змістом” такі категорії, як „національне почуття”, „національні традиції”. Нового змісту набувають в їхніх творах національні цінності інших народів: як цінує українець споріднені культури, в яких він вбачає благодатні джерела для збагачення власних духовних цінностей.

У 20-х роках ХХ століття літературне життя в Україні набуває нових форм розвитку. Утворюються літературні об'єднання „Плуг”(1922 р.), „Гарт” (1923 р.), ВАПЛІТЕ (1925 р.), ВУСПП (1927 р.) та ін. Члени цих письменницьких об'єднань у своїх заявах, деклараціях, маніфестах проголошували часом ідеї, що не збігалися з програмними настановами керуючої партії. Тому з середини 20-х років їхня творчість все частіше піддавалася гострій критиці зі шпальт партійних газет. Особливо небезпечними оголошуються ідеї „буржуазного націоналізму”, хоч насправді це була одна з чергових вигадок, спрямованих проти розвитку української національної культури.

Література 20-х років народилася як літопис пролетарської революції. Молоді літератори звели революційні зрушення в абсолюти. Але дуже скоро вони здобули переконливий у своїй трагічності досвід: революція часто-густо спричиняла масове насильство, яке, у свою чергу, також породжувало зло та насильство [1, с.73]. Складність і напруга доби знайшли своє відображення у творчості багатьох письменників. Євген Плужник засобами мистецтва стверджував право людини на особисте щастя, право кожного бути самим собою у безмежжі людського моря. Він зумів висловити правду про громадянську війну, про національну трагедію українського народу. Михайло Драй-Хмара одним з перших намагався освоїти класичну спадщину, піднести нову українську літературу до рівня світових зразків. У його віршах болючі – роздуми, вагання, тривога за майбутнє.

Основоположником справжньої нової української прози О. Білецький назвав Миколу Хвильового. Його вплив на літературне життя 20-х років був колосальним. Твори цього митця вражають трагічним передчуттям майбутніх репресій. У кінці 1925 року Микола Хвильовий відкрив літературну дискусію, яка продовжувалася до 1928 року і часто переходила з літературної в політичну. Вона не тільки сконцентрувала в собі попутну енергію полемічних збурень, а й оголила чільне питання: бути чи не бути українській літературі, культурі, нації? У літературну дискусію активно втрутилися партійні функціонери високих рангів. Більшовики керувалися твердим наміром оволодіти ситуацією. Учасники дискусії були дискредитовані, а згодом фізично знищені. М.Хвильовий наклав на себе руки.

23 квітня 1932 року ЦК Компартії більшовиків приймає „виважене” рішення про ліквідацію всіх асоціацій, спілок, об'єднань письменників. Утверджуючи свою владу, ВКП(б) приступає до тотального погрому національної культури, науки, мистецтва, до ізолювання в тюрмах і на засланнях, а згодом і до фізичного знищення їх представників. Так невесело завершується перший період розвитку української новітньої літератури, яка за декілька років висунула ціле сузір'я талантів, збагатила національну культуру визначними художніми цінностями.

Українському письменству 30-х років випало зазнати тяжких випробувань. Безповоротно відійшов у минуле яскравий літературний процес попереднього десятиріччя з бурхливими творчими полеміками та розмаїтими жанрово-стильовими пошуками. Художнє життя стало непривабливо одноманітним. Звучало безліч од, гімнів, величань переважно на честь Й.Сталіна, який став „вождем народів”. Водночас країну затопили хвилі „червоного терору”. В ці роки починається прямий терор проти українського народу. Свідомо і цілеспрямовано винищувався цвіт нації. Було репресовано понад п'ятсот українських письменників, вижити судилося одиницям.

У 30-х роках письменство поціновувалося не за естетичними ознаками, а за партійно-кримінальними. Але й тоталітарна система вимагала справжніх талантів. Саме тому частина письменників (М.Рильський, В.Сосюра, О.Довженко, Ю.Яновський, Ю.Смолич та ін.) попали під особливу опіку всемогутньої Комуністичної партії. За дароване їм життя довелося сплатити страшну ціну – обслуговувати більшовицькі інтереси задля розбудови соціалістичного реалізму. А для них це було моральною і творчою катастрофою, така дійсність призводила до внутрішнього хворобливого роздвоєння свідомості.

Та чи варто осуджувати тогочасне письменство за його вимушені компроміси? Звичайно, ні! Слід пам'ятати про цей гіркий урок історії, що потребує глибокого засвоєння. Адже то була драма не тільки тогочасних митців, а й усього українства. Побажання „Вітчизні віддати не вигризки душ, а всю повноту життя і безсмертя”, як писав М.Бажан, лишилося проголошеним, але не реалізованим за тих умов [3, с.27]. Але справжній літературний процес не зник безслідно. Всупереч жорстоким нормативам „соціалістичного реалізму” з'являлися високохудожні твори М.Рильського, В.Сосюри, І.Кочерги, І.Микитенка, О.Довженка, Зінаїди Тулуб, В.Свідзинського, А.Малишка та ін.

Прямого виклику більшовизмові парализоване ним письменство кинути не могло. Протести виникали швидше підсвідомо. Потужну енергію „розстріляного відродження” не вдалося знищити. Існувало ще одне відгалуження української літератури – „празька школа” в еміграції. До неї входили С.Маланюк, О.Ольжич, Олена Теліга, Наталя Лівичька-Холодна, Оксана Лятуринська, О.Стефанович, Л.Мосендз та ін. Ця школа не мала ні статуту, ні членства, ні структури. Представники її жили в різних містах Європи.

„Празька школа” вражала своєю цілісністю. Вона переймається не лише тугою за втраченою батьківщиною, а й історією України. Під впливом Д.Донцова її представники намагалися сформувавши новий тип українця з чіткими націо- та державотворчими настановами, з волею до життя. Однак „пражани” не поділяли силового поєднання романтизму і догматизму, високого ідеалу і творчого насильства меншості над більшістю [3, с.29].

Проблема національного мистецтва викликала ряд полемік, зокрема між Є.Маланюком і Д.Сонцевим, який закликав до романтичного пориву, до боротьби. Тоді як Є.Маланюк намагався відмежувати художню літературу від неконкретних спроб підпорядкування її поза художніми, ідеологічними силами, виступав проти поневолення і нації, і поета. Гаряче дихання драматичної дійсності міжвоєнного двадцятиліття (1921-1939) відчувається і в поетичній спадщині Олени Теліги. Українська література довоєнного періоду збагатилася також творами західноукраїнських письменників. Улас Самчук – відомий прозаїк, духовно близький до „празької школи”, одним із перших звернувся до художнього осмислення найбільшого лиха українського народу – голодомору 1932-1933 рр. (роман „Марія”). Поглиблений інтерес читача викликали твори Катрі Гриневичевої, Богдана Лепкого, Наталени Королевої та ін.

Друга світова війна... Понад сто українських митців воювали в діючій армії, партизанських загонах, чинили опір ворогу в антифашистському підпіллі. Вони боролися не тільки зброєю, а й силою свого таланту, силою слова, яке загартувало людей, підносило бойовий дух бійців, зміцнювало єдність і дружбу народів, вселяло впевненість у перемозі.

Звитяжні воїни, безстрашні партизани, самовіддані трудівники тилу стали головними героями творів про війну. Такі вірші, як „Я утверждаюсь” П.Тичини, „Любіть Україну” В.Сосюри, цикл „Україна” А.Малишка, кіноповість „Україна в огні” О.Довженка, драма „Ярослав Мудрий” І.Кочерги, та інші повертали українській літературі втрачене чуття історичної, життєвої та художньої правди.

З перших же повоєнних років продовжувалося приборкання „інакомислячих” талантів. Розглядалися персональні справи О.Довженка, Ю.Яновського, М.Рильського, Петра Панча та ін., звинувачених у „буржуазному націоналізмі”. Постійно поповнювалися радянські концтабори. У той же час періоду заповнювало безвідповідальне бадьористе віршування. Поезія перетворюється на риторичне віршування, відірване від життя, від історичної правди.

Історичні обставини повоєнної доби привели до розпорошення українського письменства по світах, хоча воно прагнуло до гуртування. Адже разом значно легше протистояти життєвим негараздам, організувати літературне життя, витворювати спільну естетичну платформу, доводити незнищенність українського художнього слова.

Продовжують літературну діяльність ті з митців, які мали щастя залишитися живими після найтрагічнішої війни. Прийшли й ті, хто пережив голодомор 30-х років, хто ще малим на власні очі бачив війну, а потім переніс злидні й поневіряння повоєнних літ. У воєнний і повоєнний періоди в українську літературу прийшло молоде покоління: Олесь Гончар, Михайло Стельмах, Платон Воронько, Дмитро Білоус, Юрій Збанацький та ін. Усі спроби тоталітарного режиму усунути талановиту молодь від правдивої літератури виявилися марними. З літератури спроквола витіснялися штампи „соціалістичного реалізму”, письменники розширяли вікові межі, зважувалися полемізувати з офіційною історіографією, яка відмовляла українству в знанні його справжнього родоvodu [2, с.176].

Сьогодні ми багато говоримо про покоління письменників-шістдесятників. Саме їм судилося стати жертвами ідеологічних погромів після хрущовської „відлиги”. Брежнєвський „застій” украї унеможливив проведену літературну творчість, реалізацію таланту в будь-якій сфері культури і мистецтва. Потрібні були неймовірні зусилля, аби залишитися самим собою, йти до читача зі словом від серця. І вони йшли... Через Колиму і пермські концтабори, через внутрішню самоцензуру. Хто вони, ті передвісники незалежної України? Всіх назвати неможливо. Це Василь Мисик, Ліна Костенко, Дмитро Павличко, Іван Світличний, Василь Голобородько, Василь Стус, Іван Драч, Борис Олійник, Олександр Підсуха, Василь Барка, Ігор Муратов, Ірина Жиленко...

60-ті роки назвали періодом відлиги. Залякана репресіями, вкрай заполітизована література відчула вітер перемін. Але це тривало недовго. Ті, в чиїх руках опинилося державне кермо, вдалися до випробуваних методів і засобів боротьби з інакомислячими. Василь Симоненко, нібито у відповідь на методи „перевиховання”, пише вірш „Де зараз ви, кати мого народу?”. Успішно трудилися на ниві поетичної сатири Сергій Воскресенко, Дмитро Білоус, Павло Глазовий... Оригінальна поезія Василя Мисика, його блискучі переклади сьогодні належать до найвидатніших звершень нашої культури.

Покоління поетів, до якого належать Ліна Костенко, Микола Вінграновський, Іван Драч, Володимир Коломієць, Борис Олійник, В. Герасим'юк, І. Малкович, І. Римарук та ін., продовжує започатковане своїми попередниками. Тут з'єдналися і течії відновлюваної письменницької спадщини, і творчий доробок еміграції та діаспори, і переслідуваних „шістдесятників”, а також нова хвиля поійменована „вісімдесятниками”.

Певною мірою заінтригували читача цікавими сюжетами твори героїчного змісту про історичне минуле, Велику Вітчизняну війну І. Кочерги, Ю. Яновського, О. Левади, В. Собка...

Естафету від старшого покоління прийняли й плодотворно розвивають драматурги середнього й молодшого покоління: Олексій Коломієць, Олександр Підсуха, Микола Зарудний, Ярослав Стельмах... Сучасні письменники характеризуються розмаїттям стилевих і естетичних уподобань. Серед них і прихильники класичного вірша, верлібру, розкутої, насиченої метафоричним колоритом версифікації, й експериментальної прози. Літературне життя нашого сьогодення розвивається багатьма паралельними течіями. Насамперед, воно зайняте осмисленням мистецької спадщини, поверненої читачам, творенням нових художніх цінностей як в Україні, так і в діаспорі. Лави вітчизняного письменства постійно поповнюються.

Джерела та література

1. Історія української літератури ХХ ст. – К., 1993. – Кн. 1, 2 (Ч. 1). – 459 с.
2. Історія української літератури ХХ ст. – К., 1995. – Кн. 2. – Ч. 2. – 378 с.
3. Українська література / За загал. ред. Р. В. Мовчан. – К., 1999. – 496 с.

Поступила до редакції 15.07.2005 р.

УДК 883.015

Приходна Н.С., Фатейкіна Л.А.

НІЖНИЙ І СУМОВИТИЙ ДЗВІН ТРОНКИ

В статье рассматривается роман О. Гончара «Тронка» как предисловие будущего и предупреждение о мировых трагедиях и изменениях. Раскрываются социально-философские проблемы мирового звучания.

Ключевые слова: роман, человечество, современность, будущее

У статті розглядається роман О. Гончара „Тронка” як передмова майбутнього і попередження про світові трагедії та зміни. Розкриваються соціально-філософські проблеми світового звучання.

Ключові слова: роман, людство, сучасність, майбутнє

In this issue the novel of O. Gonchar “Tronka” is observed as a foreword of future and a warning of world tragedies and changes. Social-philosophic problems of world significance are shown.

Key words: novel, humanity, presents time, future

Актуальність теми дослідження визначається поглибленням в українській літературі інтересу до періоду південних романів О. Гончара.

Звертаючись до періоду південних романів у творчості О.Гончара, маємо на меті переосмислити творчий погляд письменника на життя українського народу, на проблеми, поставлені в багатьох творах, на сторінки, які попереджають майбутні катастрофи.

З погляду сьогодення актуальним є роман “Тронка”. Автор підсвідомо попереджає нас про небезпеку світового лиха в образі “атомного гриба”. «Коли я малював сонячну степову Україну, з півночі вже насувався Чорнобиль. Дехто мені дорікав: забагато світлого в тебе, забагато сонця!.. А в житті стільки похмурого... Відповідав на це: моя сонячність – це теж правда! Хіба ні? Я ніби передчував неминучість чорнобильської ери, і знову й знову спішив ухопити для людей більше сонця, любов моя линула до степів, до південних весен, до золотих українських серпнів, бо степова, сонячна, козацька, незрівняна Україна була для мене найвищим натхненням, це була моя пектораль, втілення самої краси планети» [2, с.8]

Зачарований світлом голуб із роману О.Гончара є своєрідним образом-символом естетичної позиції художника, уособленням однієї із найхарактерніших ідейних особливостей його творчості – повсякчасного «розривання себе між спрагою світла і потребою зазирнути в чорні глибини людської природи і буття».

Гончарове поривання до світла в людській душі, в природі, в Космосі, прагнення відкрити перед читачем широкий спектр гарантій, можливостей, варіантів вибору, утвердити його в переконанні, що навіть із безвиході можна знайти вихід, якщо вірити, боротися і жити, – ця ідейно-емоційна тональність творчості О.Гончара виросла на основі співпереживання історичного буття українського народу. Драматична доля України – постійна турбота і біль письменника, який домагається консолідації творчих, будівничих сил республіки на шляхах національного і державного самовизначення.

Тому й закономірна його апеляція естетичними засобами, прийомами і формами до свідомості й почуттів сучасника, тому така постійна оптимістична домінанта в його творчості, що письменник упевнений: духовні можливості людини невичерпні, її сила, енергія, розум є гарантими гуманістичного прогресу цивілізації, і обов'язок художника – підтримувати людину в її переконаннях, у її вірі в незнищенність людства, природи, світу.